

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 2

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 598 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 29-fevralda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Ilm-fanga baxshida umr Baxtiyor Islamov	8
Kichik biznesni rivojlantirishda “yashil” iqtisodiyotni keng tatbiq qilishning ahamiyati Gulnora Abdurahmonova Kalandarovna, Sanjar Baxodirovich G’oipnazarov	10
Brand Capital as a Determinant of Institutional Prestige and Student Choice in the Higher Education System ... Zufarova Nozima Gulamiddinovna	16
Inson va atrof-muhit dialektikasi: nomutanosiblik ko’rsatkichlari va ekologik muammolar Butaboyev Maxammadjon Tuychiyevich, Maxmudov Nosir Maxmudovich	24
Yashil budjetlashtirish va uni O’zbekistonda joriy etish istiqbollari Meyliev Obid Raxmatullayevich, Gofurova Kamola Xayrulla qizi	30
Iqtisodiyotda ta’lim va fan integratsiyasining asosiy yo’nalishlari Yormatov Ilmidin Toshmatovich	35
Transport vositalari va yo’llar turizm transport infratuzilmasini rivojlantirishning muhim omilidir Agzamov Shaxboz Akmalovich	39
Bank xizmatlarini raqamlashtirish orqali samaradorligini oshirish A. X. Salamov	44
Biznes-reja baliqchilik xo’jaligi rivojlanishi uchun asos sifatida Dosmurotova Shaxista Kengashovna	48
Mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va uning lizing munosabatlari rivojlanishi bilan bog’liqligi Axmediyeva Aliya Toxtarovna	55
Turizmni rivojlantirish imkoniyatlari Ziyadullayev Ilhom Narkabilovich	63
Tijorat banklari depozit operatsiyalari samaradorligini oshirish muammolari va ularni bartaraf etish yo’llari Shamsiyev Nodir Muratovich	67
Hududlarni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning samaradorligini oshirish masalalari Shagazatov Oybek bahodirovich	72
Hududlar biznes muhitini rivojlantirish va samarali boshqarish yo’nalishlari Davlatov Sanjar Abdimannonovich	76
Ijtimoiy rivojlanish xulq-atvor paradigmasida yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning nazariy asoslari Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	80
Korxonalar innovatsion faoliyatida raqamli transformsiyaning muhim yo’nalishlari Yuldasheva Kamola Miraliyevna	84
O’zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish (Buxoro viloyati misolida) Yoriyeva Farangiz Murodillayevna	89
Innovatsion tadbirkorlik muhitini kompleks baholashda xalqaro tashkilotlar tajribasi Nazarova Umida Avazovna	94
Turizm faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish samaradorligini oshirishning ayrim usullari Mirzaxodjayev Alisher Botirovich	98
Globalashuv sharoitida transchegaraviy suv resurslardan samarali foydalanishni boshqirish Mirzayev Musurmon Umidullayevich	103
Surxondaro viloyati iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning o’rni va ahamiyati Fayziyeva Aziza Azamat qizi	108
Ta’lim muassasalarida xarajatlarni moliyaviy nazorat etishning samaradorligi tahlili Eshonqulov Davlatjon Rajabboyevich	113
Ta’minot zanjirini boshqarishda transport logistikasi usullarini takomillashtirish Zoxidova Nazokat Berdimurot qizi	119
Blokcheyn texnologiyasida xavfsizlik masalalari Mamadiyarov Zokir Toshtemirovich	123
Развитие цифровой трансформации банковского сектора Республики Узбекистан Абдурахманова Матлуба Махамадаминовна	129

Asosiy fondlarni hisoblash va baholash usullarini takomillashtirish istiqbollari.....	135
Rixsimbayev Odiljon Qobiljonovich	
Marketingda tovar harakati tizimini optimallashtirish va modellashtirish	141
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Kamola Abdujabborovna Pardayeva	
Iqtisodiy rivojlanish uchun strategik taqsimlash strategiyalari:	
Investitsion Fond Portfellarning qiyosiy tahlili.....	148
Sultonboeva Munira bahodirovna	
Soliq munosabatlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati: ilmiy-nazariy qarashlar.....	154
Axrorov Zarif Oripovich, Saidmurodov Feruz Sodiqjon o'g'li	
Взаимосвязь инвестиционной стратегии с оценкой эффективности инвестиционного проекта	159
С. С. Алиева, А. Назаров	
Erkin iqtisodiy zonalarining faoliyati va boshqaruv mexanizmini takomillashtirish.....	167
Sheraliyeva Saida Azatovna	
Xizmat safari xarajatlari hisobining huquqiy asoslari	170
Ergashev Sarvar Xudoynazarovich	
Инклюзивное образование и его особенности.....	175
Зайнутдинова Умида Джалоловна	
Jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash va undirish samaradorligini oshirish yo'llari.....	179
Qurbonov Muxiddin Abdullayevich	
Mamlakatda soliq qarzdorligi vujudga kelishining asosiy sabablari va ularni qisqartirish yo'llari.....	184
Hakimov Ulug'bek Furqat o'g'li	
Mulk qiymatini baholash tushunchasi, baholash obyektlari, baholanadigan qiymat turlari.....	188
Izbosarov Boburjon Bahriddinovich, Yoqubboyev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
O'zbekistonda sug'urta xizmatlarining zamonaviy transformatsiyasi.....	193
G. Adilova	
Biznes subyektlarida samaradorlik masalalarini o'yinlar nazariyasi usuli bilan baholash.....	197
Mardiyev Nurali	
Yengil sanoatda "lean production" konsepsiyasini tatbiq etishning amaliy jihatlar.....	203
Yaxyayeva Inobat Karimovna	
Soliq salohiyatini baholash usullari va ularning tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'siri tahlili	207
Borotov Sharofiddin Jumaqul o'g'li	
Ko'chmas mulk bozorini baholashning institutsional asoslari	213
Ishonqulov Nizamjon Fayzullayevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm xizmatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	221
Amriyeva Shaxzoda Shuxratovna	
O'zbekistonning bank-moliya tizimi hamda unda Islom moliyasi	
instrumentlarini jalb etishdagi joriy tendensiyalar	226
Eshimov Alisher Dasmurodovich	
Tashqi savdoda notarif usullarni qo'llashning iqtisodiy oqibatlarini aniqlash	
metodologiyasi (rivojlangan davlatlar tajribasi).....	234
Norqobilov Akobir Iso o'g'li	
Reklama xizmatlari va uning subyektlar samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari.....	240
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirish asoslari	245
Imonqulov Nuriddin Qo'shmon o'g'li	
Tijorat banklari biznes ekotizimini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	250
Shoymardonov Orziqul Jo'ra o'g'li	
Majburiy tibbiy sug'urtaning vujudga kelishi va o'ziga xos xususiyatlari.....	256
Kenjayev Soxib Sayfiyevich	
O'zbekiston Respublikasida zamonaviy soliq ma'murchiligini joriy etish orqali budjet-soliq siyosati	
samaradorligini yanada oshirish.....	260
Yuldasheva Shaxnoza Xojiakbar qizi	
Jahon iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida derivativlar bozorining roli	266
Shokirov Mirkamol Mirolim o'g'li	
Boshqaruv hisobida mas'uliyat markazlarini tashkil etish masalalari.....	274
Sobirov Otabek Olimjonovich	

Davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish yo'llari	277
Kultayev Farxod Shavkatovich	
Tijorat banklari foydasi va rentabillik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi omillar tahlilini takomillashtirish	281
Normo'minov Temurbek Sheraliyevich	
O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari aktivlar sifatini oshirish yo'llari	284
To'ychiyev Otabek Shamshiyevich	
Venchur kapitalining mohiyati va O'zbekistonda venchur tizimini rivojlantirishning institutsional asoslari.....	288
Tadjibayeva Nigora Gulomjonovna	
Innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot uchun innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash zarurati.....	293
Malikova Dilrabo Muminovna, Tursunov Jahongir Ulug'bek o'g'li	
Budjet daromadlarining shakllanishida egri soliqlarning ta'sirini ko'p omilli ekonometrik modellashtrishda tahlil qilish.....	297
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi	
Aksiyadorlik jamiyatlarida investitsion jozibadorlikni oshirish yo'llari	302
Abdullayev Boburjon Akbaraliyevich	
Barcha tadbirkorlik subyektlariga teng raqobat sharoitini yaratishda soliq imtiyozlarining o'rni	306
Akbarov Akmalxon Akrom o'g'li	
Hisob siyosati va unda biologik aktivlar hisobini yoritib berish tartibini takomillashtirish	310
Mirzayeva Nargiza Batirovna	
Talabalarning oilali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarga iqtisodiy baholashda yangicha yondashuv.....	314
O. U. Shomurodov, A. A. Suyarov, Z. U. Uroqov, J. S. Urazov, A. T. Ablahatov	
Ways to Use the Experience of Foreign Countries in Creating a Beneficial Business Environment for Entrepreneurship And Improving Taxation	319
Mukhlisa Ikramova	
Aholi turmush darajasini oshirishda moliyaviy savodxonlikning o'rni va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri	325
Yusupov Muhammadali Soxib o'g'li, J.D. Xojiyev	
Temir yo'l sanoat korxonalarida ijtimoiy-mehnat munosabatlarini boshqarish bo'yicha xorijiy tajriba.....	329
Kadirova Sharofat Amonovna	
Механизм внедрения аутсорсинговой деятельности в АО “Ўзтемирйўлийўловчи”	332
Н. Э. Кахорова	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish investitsiyalarni jalb qilishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	337
Sharipov Bobur Anvar o'g'li	
“STEKLOPLASTIK” MJCHning bozordagi strategik holatini tahlil qilish	342
Musyeva Shoira Azimovna	
Agrar sektorda ekologik toza mahsulotlarni ishlab chiqarishning nazariy masalalari	348
M. Sh. Nazarova, Z. S. Kazakova	
Methodological Foundations of Bank Lending and Classification of Factors Affecting the Features of Obtaining Loans.....	353
Raxmanova Laylo bahodirovna, A. Karimova	
Agrosanoat klasterlarda tovar-moddiy zaxiralar samaradorligini KPI orqali baholash uslubiyati.....	357
Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich	
Faol tadbirkorlar faoliyatida kambag'al oilalarni iqtisodiy-ijtimoiy holatini yaxshilash imkoniyatlari.....	362
Salamov Ibrohim, Nazarova Maryam Sharifovna, Kazakova Zulayxo Saloxiddinovna, Jonibekov Faxriddin Beknazarovich, Kudratov Rizo Turdibayevich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Xudayberdiyeva Ma'rifat Umarovna	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar strategiyasi tahlilining o'ziga xos xususiyatlari	369
Tursunova Shaxnoza Farxod qizi	
Процессы цифровизации АО “Hududgazta'minot”	373
Хусанов Кахрамон Нишонович	
O'zbekistonda aholi turmush darajasini oshirish yo'llari.....	378
Abdullayeva Madina Kamilovna, Eldorbekov G'ofurbek Iskandarbek o'g'li	
Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik subyektlari uchun kredit tizimini takomillashtirish mexanizmi.....	381
Bobayev Isroiljon Abdinabiyeich	
Mamlakatga jalb qilingan xorijiy kapitalning tovarlar va xizmatlar importi salohiyatiga ta'sirini ekonometrik modellar bilan baholash.....	386
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li	

O'zbekistonda bank xizmatlari raqobatbardoshligini baholash mazmuni va o'ziga xos xususiyatlari.....	394
Sh. Madraimov	
Kapital bozorida sug'urta kompaniyalar institutsional investor sifatida	397
Xasanova Lola Mamasharifovna	
Yangi O'zbekiston strategiyasida institutsional islohotlarni yanada chuqurlashtirish va ko'p funksiyali raqamlashtirishning ilmiy asoslari	400
B. B. Berkinov	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari orqali jinoiy yo'l bilan olingan daromadlarni legallashtirish mexanizmlari.....	409
G'afurov Umidjon Bahodir o'g'li	
Rivojlangan mamlakatlarda keksa fuqarolarning bandligini oshirish kam ta'minlangan aholi qatlamini qo'llab-quvvatlash usuli sifatida (Yaponiya tajribasi misolida).....	413
Karimov Bekzodjon Ilxomovich	
Tashqi savdoni oshirishda boj-tarif siyosatini takomillashtirish mexanizmlari	420
Pardayev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
Финансы или корпоративные финансы	426
Уринов Бобур Насиллоевич	
In Ensuring Economic Development in the Country Green Economy and its Features	432
Akhunova Shakhistakhon Nomonjanovna, Abdusattorova Mokhirabonu Abdugoppor kizi	
Tijorat banklarining investitsiya faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari	437
Jo'rayev O'ktam Panji o'g'li	
Сокращение уровня бедности в Узбекистане.....	443
Амирджанова Ситора Суннат кизи	
Paxtachilik sohasida ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirishning innovatsion yechimlari va uning foydaga ta'sirini baholash	448
S. B. Inoyatov	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar va ularni barataraf etish yo'llari	453
Maxmudov Rahimjon Hamid o'g'li	
Mahalliy budjet daromadlarining nazariy va ilmiy asoslari	460
O'lokulova Feruza Mansurovna	
Kambag'allikni qisqartirish – aholi turmush farovonligini ta'minlashning muhim omili	463
Usmanov Baxodir Baxtiyorovich	
Raqamli marketingni rivojlantirish zaruriyati	469
Xalmuxamedova Zebaxon Babaxanovna	
Tijorat banklari o'rtasidagi raqobatni rivojlantirish orqali fond bozorida aksiyalar narxini barqarorligini ta'minlash istiqbollari	473
M. Yuldosheva	
Konchilik sanoati korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirish mexanizmlarining ilmiy-nazariy asoslari	480
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
O'zbekistonda banklar moliyaviy xizmatlari va ular sifatining amaldagi holati tahlili	487
Mirzayev Mirza Abdullayevich	
Oliy ta'lim muassasalarining iqtisodiy samaradorlikning raqobatbardoshligini institutsional tahlil qilish mexanizmi.....	492
Saydullayeva Saodat Abdumajidovna	
Integrasiya sharoitida to'qimachilik sanoatining rivojlanishi	499
Ziyayeva Muhtasar Mansurdjanovna	
Auditorlik tekshiruvini tashkil etish va o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish	503
Karamatova Noiba Husnitdinovna	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning nazariy jihatlarini	510
Mamatov Mamajan Axmadjonovich	
Экономическое сознание и экономическое мышление: теоретический анализ.....	517
Пардаев Мамаюнус Каршибаевич, Мухаммедов Мурод Мухаммедович	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklari tomonidan qurilish korxonalarini kreditlashni takomillashtirish yo'llari	522
Sultanov Baxram Begdullayevich	

Роль искусственного интеллекта в современных технологиях медиаобразования в высших учебных заведениях.....	526
Самигова Гуландом Абдужаббаровна	
Talabalarga moliyaviy yordam dasturlari va ularning ta'lim sifatiga ta'siri	534
Mirzayeva Muhlisa Ubaydullo qizi	
Mintaqaviy investitsion jozibadorlik va investitsion siyosat: nazariy talqin	539
Muminov Akmal Tulkunovich	
Mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida oliy ta'lim tizimining ta'siri	543
Nasimov Adiz Azamat o'g'li, Baxtiyorova Jasmina Jasurovna, Axrorov Zarif Oripovich	
Respublikada fermer xo'jaliklarga xizmat ko'rsatishni rivojlantirish va agroxizmatlar bozorini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari	548
Shukurov Ilxom Safarboyevich	
Turli mamlakatlarda oliy ta'limni moliyalashtirish yo'llari	555
Umarova Moxigul Maxmayunus qizi	
Dehqonchilikni innovatsion asosda rivojlantirishning xorijiy tajribasi	560
Yuldashev G'iyos Turabekovich	
Tijorat bank xizmat turlarini islomiy bank xizmatlari orqali rivojlantirish istiqbollari	564
Bayjanova Gozsal Sarsengaliyevna	
Qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olishning uslubiy jihatlarini takomillashtirish	570
Boltayev Abror Sayitmuradovich	
Секреты интересного урока в начальной школе	577
Гараева Олеся Владимировна	
Iqtisodiyotni barqaror rivojlanishda yashil iqtisodiyotning o'rni	580
Ibragimova Gulchehra Toxirovna	
Mahsulot va xizmatlarni raqamli transformatsiyasini amalga oshirish algoritmi	584
Kucharov Abrorjon Sobirjanovich, Bobojonov Azizjon Babaxanovich, Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich	
O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi mamlakatda yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish vositasi sifatida	591
Nabiyev Feruz Nurmurodovich	

IJTIMOIIY SIYOSATNI AMALGA OSHIRISHDA SOG'LIQNI SAQLASH TIZIMINI MOLIYALASHTIRISH ASOSLARI

Imonqulov Nuriddin Qo'shmon o'g'li
O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi xodimi

Annotatsiya: Maqolada sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirishning nazariy asoslari va uni rivojlantirish orqali ijtimoiy siyosatni ta'minlashning o'ziga xos xususiyatlari tahlil etilgan. Xorijiy olimlarning qarashlari va ilmiy xulosalari tizimlashtirilgan. Tadqiqotlar asosida sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirishning nazariy masalalarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy taklif va xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tibbiy xizmat, ijtimoiy siyosat, sog'liqni saqlash, davlat budjeti.

Abstract: The article analyzes the theoretical basis of financing the health care system and the specific features of providing social policy for its development. The views and scientific conclusions of foreign scientists are systematized. Based on the research, scientific proposals and conclusions aimed at improving the theoretical issues of financing the healthcare system were developed.

Key words: medical service, social policy, healthcare, state budget.

Аннотация: В статье анализируются теоретические основы финансирования системы здравоохранения и особенности обеспечения социальной политики ее развития. Систематизированы взгляды и научные выводы зарубежных учёных. На основе исследования разработаны научные предложения и выводы, направленные на совершенствование теоретических вопросов финансирования системы здравоохранения.

Ключевые слова: медицинское обслуживание, социальная политика, здравоохранение, государственный бюджет.

KIRISH

Sog'liqni saqlash tizimi aholi turmush farovonligini ta'minlashdagi roli muhim elementlardan biri bo'lib hisoblanadi. Mamlakatda tibbiy xizmatlarning sifatli ta'minlanishi fuqarolarda kasal bo'lishdan xavotir olishning vujudga kelmasligini ta'minlashi zarur hisoblanadi. Sog'liqni saqlash tizimi aholini ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlashda muhim omil bo'lib hisoblanadi. Birinchidan, aholining barcha qatlami uchun tibbiy xizmatlarni bepul va pulli shakllarda yetkazib berishni tartibga solish. Ikkinchidan, aholining kam ta'minlangan qatlami uchun tibbiy xizmatlar paketini shakllantirishdan iborat hisoblanadi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tadqiqotlariga ko'ra, aholining kambag'al qatlami yuqori daromadli qismiga qaraganda 5 yoshgacha o'lim ko'rsatkichlari 5 barobarga, 15-59 yosh oralig'ida 2,5 barobarga ko'proq o'lim ehtimoli bilan hayot kechirishlari qayd etiladi ^[1].

Sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirish va uning iqtisodiyot fundamental ahamiyati to'g'risida ko'plab olimlar o'zlarining ilmiy xulosalarini berishgan. Bunda iqtisodiy o'sishning asosiy omili bo'lgan inson kapitali kategoriyasi hisoblanishi ko'plab tadqiqotlar va davlatlarning tajribasidan ma'lum hisobalanadi. Iqtisodiyot nazariyasida resurslarning cheklanganligi cheklanmagan ehtiyojlarning ta'minlanishidagi muvozanatni ta'minlashi zarurati doimiy aksioma tarzida ishlatiladi. Shunday bo'lsa-da, inson kapitali kategoriyasining iqtisodiyotga kirib kelishi bilan ushbu qarashga nisbatan bir muncha munozarali fikrlar vujudga kelishiga olib keldi, desak mubohlag'a bo'lmaydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

XX asrning 50-60-yillarida iqtisodiy o'sish va yuqori daromadni shakllantirib berishda inson kapitali kategoriyasi muhim ekanligi tadqiq etila boshlandi. Bu borada bir qator tadqiqotlar hozirgi kunga qadar amalga oshirilib kelinmoqda. Inson kapitali va daromadlar barqarorligi o'rtasidagi ijobiy bog'liqlik T.Shuls tomonidan tadqiq etiladi ^[2]. Inson kapitali insonning yuqori daromad olishga bo'lgan imkoniyati va salohiyatini vujudga keltiruvchi

omil ekanligi qayd etiladi. Uning fikricha, inson kapitalini shakllantirib beruvchi omillar qatorida sog'liqni saqlash elementi muhim ekanligi sanab o'tiladi. T.Shuls inson kapitali rivojlantirilmasa, jamiyatda kambag'allik o'sishi va yuqori texnologiyalarning rivojlanmasligi ta'kidlab o'tiladi.

Inson kapitali kategoriyasini tadqiq etgan olimlardan yana biri G.Bekker bo'lib, u inson kapitaliga investitsiyalar yo'naltirishning mohiyatini ochib berganligi uchun 1992-yil iqtisodiyot yo'nalishida Nobel mukofotiga loyiq ko'rilgan. Uning fikricha, sog'liq insonning mehnat qobiliyati va qiymat yaratishdagi asosiy omil ekanligi qayd etiladi. Insonlar tibbiy xizmat xarajatlariga ulardan bo'ladigan investitsiyaviy qaytimi nuqtayi nazaridan qarashlarini asoslab beradi ^[3].

Fikrimizcha, sog'liqni saqlash tizimi insonning salohiyatining yaroqli tarzda saqlab turadigan va unga mos ravishda daromad keltirishga imkon beruvchi elementdir. Mazkur kategoriyaning barqaror tashkil etilmaganligi insonlarning kambag'allik tuzog'iga tushib qolish ehtimolini oshirishga olib keladi. Shu boisdan, davlat sog'liqni saqlash tizimini budjet mablag'lari hisobidan moliyalashtirishni amalga oshirishi moliyaviy siyosatning markaziy masalasidan biri hisoblanadi.

O'tgan asrning 50-60-yillarida inson kapitalini tadqiq etish jadal rivojlangan bo'lsa-da, tibbiyotni moliyalashtirishga nisbatan yondashuvlar keng tus olmadi. Shunday bo'lsa-da, S.J.Mushkin sog'liqni saqlash tizimi iqtisodiyotini tadqiq etgan olimlardan biri hisoblanadi ^[4]. U o'z ilmiy xulosasida, sog'liqni saqlash iqtisodiyotida pul muomalasi mavjud bo'lsa-da, pul asosiy kategoriya bo'lib xizmat qilmaydi, degan fikrni ilgari suradi. Tibbiyotni moliyalashtirish resurslar tanqisligi sharoitida, ulardan oqilona foydalanishni nazarda tutadi. Bunda ikki asosiy muammo mavjudligini qayd etadi. Birinchidan tibbiy xizmatlar bozorini shakllantirish, ikkinchidan insonlarning tibbiy xizmatlarga yalpi investitsiya qilishini rag'batlantirish ekanligini ta'kidlab o'tadi. Bunda individning qarorlari tibbiy xizmatlarni aniq baholashga imkon bermasligi va ushbu holat samarasizlikka olib kelishini asoslab beradi. Shu boisdan, davlat sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirishda asosiy rolni o'ynashi lozimligini xulosa qiladi.

Shu boisdan ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda budjet siyosatining ahamiyati sezilarli bo'lib, davlat aholini bepul tibbiy xizmatlar ta'minlashga intiladi. Bu esa, mamlakatda inson kapitalini barqaror shakllanishiga va iqtisodiy o'sishda uzoq muddatli ijobiy ta'sir etishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotimiz davomida sog'liqni saqlash tizimini yuqorida ta'kidlab o'tilgan jihatlarni inobatga olgan holda moliyalashtirishga nisbatan olim va tadqiqotchilarning yondashuvlarini tizimlashtirishga harakat qilamiz. IHRT (OECD) a'zo mamlakatlarda davlat budjetidan tibbiy xizmatlarni moliyalashtirish ulushi 71 foizni tashkil etmoqda [5]. Mazkur raqamning shakllanayotganligi davlat budjetining ahamiyati nechog'liq muhim bo'lib qolayotganligini o'zida aks ettirib beradi. Bu esa, davlatning roli doimiy dolzarblikka ega ekanligini ifodalashga xizmat qiladi. O'zbekiston sharoitida esa, davlat budjeti xarajatlarining 60 foizi miqdorida esa sog'liqni saqlash va ta'lim uchun xarajatlarni qoplashga yo'naltirilayotganligi budjetning ahamiyati muhim ekanligini anglatadi.

Prof. D.Raxmonov o'zining nomzodlik dissertatsiyasida sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirish tendensiyalarini tahlil etadi. Uning asosiy e'tibori budjet mablag'lari hisobidan moliyalashtirish yo'nalishlari ekanligini qayd etish lozim. Uning fikricha, "sog'liqni saqlash tizimi, tibbiy xizmatlar darajasi aholi turmush darajasini belgilovchi omillar tizimi tarkibiga kiradi" deb qayd etiladi. Shuningdek, "Respublikamiz sog'liqni saqlash muassasalarini moliyalashtirish jarayonlarida moliyaviy mablag'lardan foydalanish samaradorligini oshirish, maqsadlilikini ta'minlash uchun "Natijaviylikka yo'naltirilgan budjetlashtirish" uslubiyatini qo'llash lozim" deb taklif etib o'tadi ^[6].

Jumladan, M.Umurzakova ^[7] davlat mablag'lari hisobidan tibbiy xizmatlarni moliyalashtirishda davlat tomonidan kafolatlangan bepul tibbiy xizmatlar hajmini aniq belgilash va aholining kasallanish darajasi va kasalliklar tarkibiga mosligini ta'minlash muhim ekanligini ta'kidlab o'tadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotni amalga oshirishda nazariy qarashlar tizimlashtiriladi. Ular empirik tadqiqotlarning nazariy xulosalarini qiyosiy baholashga imkon beruvchi metodlar asosida shakllantiriladi. Tadqiqotlar asosida nazariy-ilmiy xulosalar shakllantiriladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Statsionar tibbiy xizmatlar o'irn-kun koyka miqdoridan kelib chiqib moliyalashtirilsa, birlamchi bo'g'in biriktirilgan aholi jon boshiga qarab moliyalashtirish metodidan foydalangan holda amalga oshiriladi. Umuman olganda, budjetdan mablag'lar ajratish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 3-sentyabrda "Budjet tashkilotlarini mablag' bilan ta'minlash tartibini takomillashtirish to'g'risida"gi 414-sonli qarorining qabul qilinishi bilan xarajatlar smetasi kategoriyasi asosida budjet mablag'larini rejalashtirish qoidalari belgilab berildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2005-yil 28-sentyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash muassasalarini moliyalashtirish va boshqarish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 217-sonli qarori bilan BTTYO'larning xarajatlarini aniqlash tartibi belgilab berilgan.

Mazkur qarorda indeksatsiya koeffitsienti ham qo'llanilishi belgilangan. Qayd etib o'tganimizdek, yosh va jins nuqtayi nazaridan tibbiy xizmatlarga nisbatan ehtiyoj turli chastota bilan shakllanishi tabiiy tendensiya hisoblanadi. Bu esa, o'zgargan aholi sonini aniqlashga imkon beradi.

Masalan, biz 1-jadvalda keltirilgan raqamlarni ko'rishimiz mumkin. Mazkur raqamlarda shartli ravishdagi keys keltirilgan bo'lib, real va o'zgargan aholi sonini o'zaro nisbatini aniqlashga imkon beradi. Boshqacha aytganda, o'zgargan aholi soni tuzatish koeffitsiyentiga real aholi sonini ko'paytirish orqali topiladi.

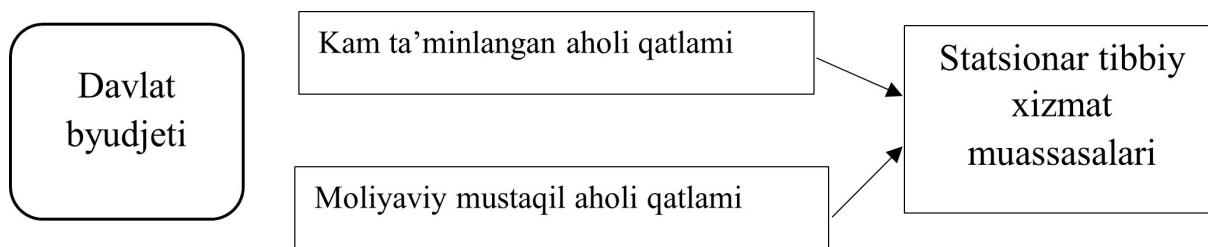
1-jadval: BTTYOni moliyalashtirish jarayoni keysi

Yosh va jins bo'yicha guruhlar	Tuzatish koeffitsiyenti	Shartli hudud aholi soni	O'zgargan aholi soni
Jami		1401	1733,7
0-12 oy	2,66	210	558,6
13 oy – 14 yosh	0,83	243	201,7
Erkaklar 15-49 yosh	0,45	364	163,8
Ayollar 15-49 yosh	1,88	372	699,4
50 va undan katta yoshlilar	0,52	212	110,24

Manba: BTTYO muassasalari rahbarlari uchun amaliy qo'llanma (USAID, Toshkent, 2005) ma'lumotlaridan foydalanib tadqiqotchi tomonidan tuzildi.

Fikrimizcha, aholi tarkibida 1 yoshgacha bo'lgan bolalar va 15-49 yosh oralig'idagi ayollarning bo'lishi xarajatlarning oshishiga asosiy ta'sir etuvchi omil bo'lib xizmat qilmoqda. 1.1-jadvalda shartli hudud aholi soni 1401 ta bo'lishiga qaramasdan, birlamchi tibbiy xizmatlar uchun budget mablag'lari 1733,7 birlikka asosanib moliyalashtirilishi vujudga kelmoqda. Shu boisdan, tibbiy xizmatlarni to'g'ridan to'g'ri moliyalashtirishni amalga oshirish imkoni bo'lmas ekan. Birlamchi tibbiy xizmatlar budget mablag'lari orqali moliyalashtirishda manzillilik tamoyilini amalga oshirishda tuzatish koeffitsiyenti muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda.

Statsionar tibbiy xizmatlarni moliyalashtirishda koyka-kun metodidan foydalanishi belgilangan bo'lib, unda kasallik turining 365 kun ichida necha kun band bo'lishi bilan bog'liq hisoblanadi. Biz uni quyidagi 1-rasmda yanada aniqroq ifodalashga harakat qilamiz.

1-rasm: Davlat tibbiyot muassasalarida davlat budjeti mablag'lari hisobidan moliyalashtirish mohiyati

Manba: Tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan

Fikrimizcha, statsionar tibbiy xizmatlarni budjetdan moliyalashtirishda ma'lum toifadagi fuqarolarning xarajatlarni qoplab berish nazarda tutiladi. Bu esa, ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan aholi qatlami uchun tibbiy xizmatlarni lozim darajada ta'minlab berishni nazarda tutiladi.

2-jadval: 2019–2025-yillarda O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirishni takomillashtirish maqsad ko'rsatkichlari

№	Ko'rsatkich nomi	2018	2025
1	Umumiy davlat xarajatlariga nisbatan sog'liqni saqlash bo'yicha davlat xarajatlari foizda	15,4	15,4
2.	YAIMga nisbatan sog'liqni saqlashga davlat xarajatlari, foizda	2,9	5,0
3.	Umumiy sog'liqni saqlash xarajatlarida dori vositalari va tibbiyot buyumlari sotib olish uchun xarajatlar ulushi, foizda	9,6	12,0
4.	Hududlardagi birlamchi tibbiy-sanitariya muassasalarida (ambulator-poliklinika bo'g'ini) aholi jon boshiga moliyalashtirish, foizda	0	100
5.	Davolanganlik holati bo'yicha statsionar muassasalarni moliyalashtirish, foizda	4,5	100
6.	Majburiy tibbiy sug'urta dasturi bo'yicha respublika fuqarolarini qamrab olish, foizda	0	90,0
7.	Majburiy tibbiy sug'urta dasturi bo'yicha tibbiy yordam ko'rsatishda xususiy tibbiyot tashkilotlarining ishtiroki, foizda	0	30,0
8.	Aholining to'g'ridan to'g'ri to'lovlari darajasini kamaytirish, foizda	45,3	30,0

Manba: 2018-yil 7-dekabr, PF-5590-son farmon ma'lumotlari

Fikrimizcha, tibbiy xizmatlarni moliyalashtirishda tibbiy sug'urtaning o'ziga xos roli mavjud bo'lmoqda. Hozirgi kunda davlat budjeti rivojlanayotgan mamlakatlar uchun asosiy moliyalashtirish manbasi bo'lsa-da, sug'urta mexanizmlaridan foydalanish ustuvorlik kasb etishi tabiiy hol hisoblanadi. Shuningdek, tibbiy xizmatdan foydalanuvchilarning to'g'ridan to'g'ri mablag'lari asosida ham to'lovlarni amalaga oshirish rivojlanayotgan mamlakatlarga xos tajriba hisoblanadi.

Umuman olganda, tibbiy xizmatlarni moliyalashtirishda istiqbolli yo'nalishlar sifatida majburiy tibbiy sug'urta va xususiy tibbiyot muassasalarining ishtirokini jadallashtirish kabi jihatlar ustvorlik kasb etmoqda. Bu borada, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 7-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5590-sonli farmoni yangi tibbiy xizmatlar ko'rsatilishida tub burilishlarni boshlab berdi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

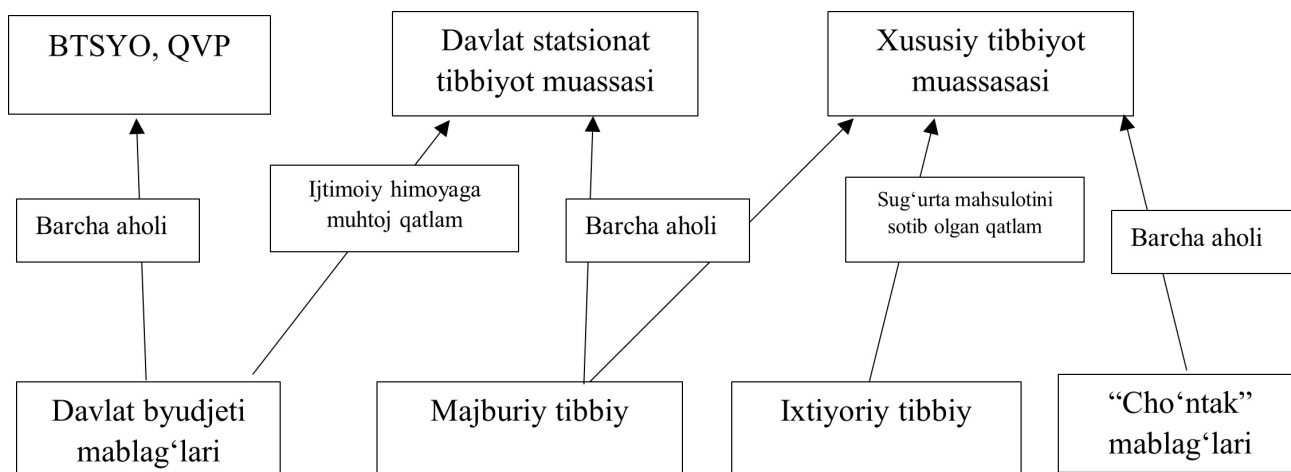
Mazkur hujjatning qabul qilinishi bilan 2025-yilga qadar sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirishni takomillashtirishda 2-jadvalda keltirilgan maqsad ko'rsatkichlari belgilab berilgan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekistonda sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirishda mablag'larning YAIMga nisbatan ulushini oshirish nazarda tutilganligi davlat budjetidan tashqari xususiy manbalarning ham ulushini oshirishni taqozo qiladi, desak maqsadga muvofiq bo'ladi.

E'tiborli jihat aholining to'g'ridan to'g'ri to'lovlari ulushini kamaytirishga qaratilgan maqsadli ko'rsatkichlarni belgilanishi insonlarning kasal bo'lish xavfidan xadiksiramasliklarini o'zida aks ettirib beradi. Ushbu tendensiyaning vujudga kelishi o'z-o'zidan sug'urta mexanizmini rivojlantirishni taqozo etadi. Fikrimizcha, sug'urta mexanizmining rivojlantirilishi insonlarning kasal bo'lish riskidan xavotir olmasliklarini anglatadi.

Shu nuqtayi nazardan, tibbiy xizmatlarni moliyalashtirishni tizimlashtirish alohida ahamiyatga ega hisoblanadi. Bu esa sog'liqni saqlash tiimini moliyalashtirishni tartibga solish va ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda aniq chora-tadbirlarni amalga oshirishga imkon beruvchi qarorlarni qabul qilishga xizmat qiladi.

2-rasm: Sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirish manbalarining aholi qatlami bo'yicha nazariy asoslari

Manba: Tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan

Bizningcha, tibbiy xizmatlarni moliyalashtirishda ijtimoiy siyosatni ta'minlanishi davlat budjeti mablag'lariga bog'liqlik kasb etishini kuzatish mumkin. Bunda davlat budjeti mablag'laridan aholining barcha, ayniqsa ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan qatlamini qamrab olish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Fikrimizcha, sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirishda majburiy tibbiy sug'urta amaliyotining joriy etilishi statsionar tibbiy xizmatlarni ham davlat, ham xususiy tibbiyot muassasalarida olishga imkon beradi. Ushbu holatning joriy etilishi quyidagilarni shakllanishiga xizmat qiladi, deb o'ylaymiz:

- davlat budjeti mablag'laridan foydalanishda individual manzillilik ta'minlanadi;
- aholining tibbiy xizmat uchun "cho'ntak" xarajatlarini qisqartirishga yordam beradi;
- aholining tibbiy xizmatlarni olishda moliyaviy risklardan himoya qilishga imkon beradi va kasal bo'lish xavotiri sezilarsiz ahamiyatga ega bo'lishiga olib keladi.

Tibbiy xizmatlarni moliyalashtirish manbasi bitta bo'lishi natijasida davlat va xususiy tibbiyot muassasalari o'rtasida sog'lom raqobat vujudga kelishiga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. World Health Organization (1999) World Health Report 1999, World Health Organization, Geneva.
2. Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. The American economic review, 51(1), –1-17.
3. Becker, G. S. (1964). Human capital: A theoretical and empirical analysis. University of Chicago Press.
4. Mushkin S.J. "Toward a Definition of Health Economics," Public Health Reports, U. S. Dept. of Health, Educ. and Welfare, Sept. 1958, 73, 785-93.
5. Public funding of health spending. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9343bbdd-en/index.html?itemId=/content/component/9343bbdd-en>
6. Raxmonov D.A. O'zbekiston Respublikasida sog'liqni saqlash muassasalarini moliyalashtirishni takomillashtirish. I.f.n. avtoreferati. – T., BMA. 2012-y. – 25 b.
7. Umurzakova M.N. Sog'liqni saqlash tizimini davlat budjeti mablag'lari bilan moliyalashtirish .muammolari//Iqtisod va moliya. – T., 2017. – №7. – B. 10-16.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 2

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.